

IHOR RAJKIWSKYJ

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk)
(Podkarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku)

UKRAIŃSKA SOCJALDEMOKRACJA W II RZECZYPOSPOLITEJ (1928–1939)

Znaczące miejsce w życiu politycznym II Rzeczypospolitej zajmował ruch socjal-demokratyczny, do którego należała Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna (Ukraińska socjal-demokratyczna partija – USDP). Powstała ona w 1899 r., na początku kształtowania się partyjnej struktury ukraińskiego ruchu politycznego w Galicji Wschodniej, i przez kolejne 40 lat – do 1939 r., czyli do momentu, gdy w Galicji Wschodniej zapanał reżim totalitarny – aktywnie walczyła o narodowe i socjalne prawa ukraińskich robotników, łącząc ideę narodową z socjalizmem opartym na wzorcu marksistowskim. Głównym społecznym zapleczem USDP byli świadomi narodowo ukraińscy robotnicy, jednak najwyższe kierownictwo partyjne rekrutowało się przede wszystkim spośród inteligencji – np. znani adwokaci Łew Hankewycz, Wołodymyr Starosolskyj, Wołodymyr Temnyckij. Relacje ukraińskich socjaldemokratów z polskimi towarzyszami miały już swoją historię – współpracowali oni na początku XX w. w ramach ruchu socjaldemokratycznego w monarchii austro-węgierskiej, a po 1918 r. w granicach II Rzeczypospolitej – ich stan zależał jednak od bieżących stosunków polsko-ukraińskich. Ciekawą i mało znaną kartą w dziejach ukraińskich socjaldemokratów było dziesięciolecie poprzedzające wybuch II wojny światowej¹. Właśnie ten okres jest przedmiotem niniejszej publikacji.

USDP wzięła aktywny udział w walce o niepodległość Ukrainy na gruzach imperiów rosyjskiego i austro-węgierskiego po I wojnie światowej. Socjaldemokraci okazali się

¹ Wybrany tematem interesowało się wielu badaczy: I. Rajkiwskyj, *Ukraińska socjal-demokratyczna partija (1928–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwsk 1995; *idem*, *Wzajemny ukraińskich socjal-demokratów Halycyny z Polskoju partijeju socialistycznoju w Druhij Reczi Pospolytij* [w:] *Wisnyk Kyjiwskocho nacionalnoho uniwersytetu imeni Tarasa Szewczenka. Filosofija. Politołohija*, Kyjiw 2003, wyp. 62, s. 46–54; O. Żernoklejew, I. Rajkiwskyj, *Lidery zachidnoukrajinskoji socjal-demokratiji. Polityczni biohrafiji*, Kyjiw 2004; E. Koko, *Ukraińscy socjaldemokracy galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939)* [w:] *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1993, z. 103, s. 125–141.

zdolni do kompromisu i umieli ustępować innym ukraińskim partiom Galicji w procesie budowania instytucji władzy państwowej w nowo powstałej Zachodnioukraińskiej Republice Ludowej (ZURL). Do 22 stycznia 1919 r., kiedy to w Kijowie uroczyste proklamowano połączenie z Ukraińską Republiką Ludową (URL), USDP popierała rząd galicyjski (na marginesie dodam, że jego członkiem był socjaldemokrata Antin Czerneckyj, a jeden z liderów partii – Semen Wityk – od listopada 1918 r. przewodniczył drohobyckiej radzie powiatowej). Po styczniu 1919 r. USDP zajęła stanowisko opozycyjne wobec władz galicyjskich (Zachodni Obwód Ukraińskiej Republiki Ludowej – ZOURL, oficjalna nazwa ZURL od momentu połączenia i rozpadu dwóch ukraińskich rządów pod koniec 1919 r.). Galicyjscy socjaldemokraci chcieli, aby na Ukrainie powstał jeden rząd socjalistyczny, popierali działania socjalistycznych rządów Dyktatoratu URL, a niektórzy z członków USDP w 1919 i na początku 1920 r. brali w nich udział: Wołodymyr Temnyckyj, Osyp Bezpałko, Wołodymyr Starosolskij. Semen Wityk stał na czele Ministerstwa ds. ZOURL. USDP popierała politykę Semena Petlury na rzecz polsko-ukraińskiego zbliżenia, jednak zdecydowanie potępiła warszawską umowę z 22 kwietnia 1920 r., zgodnie z którą Ukraina Zachodnia przypadła Polsce².

W połowie 1920 r. USDP, zawiedziona polityką prowadzoną przez URL i ZURL, ostatecznie zerwała związki z dwoma ukraińskimi rządami. Nie miała wtedy żadnej konkretnej orientacji politycznej. Nieco wcześniej, bo jeszcze jesienią 1918 r., skonfliktowała się z ideowo bliską sobie Polską Partią Socjaldemokratyczną Galicji i Śląska (w 1919 r. przekształconą w Polską Partię Socjalistyczną – PPS). Obie w okresie austriackim wchodziły na zasadach autonomicznych w skład Socjaldemokratycznej Robotniczej Partii Austrii, która dzieliła się na sekcje narodowe, a posłowie z ramienia ukraińskich czy polskich esdeków byli członkami Zjednoczonego Klubu Socjaldemokratycznego w parlamencie austriackim. Podczas I wojny światowej i w przeddzień rozpadu Austro-Węgier ukraińscy i polscy socjaldemokraci znaleźli się po różnych stronach rosnącego konfliktu między dwoma narodami. Polscy socjaliści stanęli na czele pierwszych rządów II Rzeczypospolitej, a przedstawiciele USDP poparli powstanie Ukraińców we Lwowie 1 listopada 1918 r. i weszli do rządu ZURL Kosta Łewickiego. W szeregach obu partii byli nieliczni działacze, którzy apelowali o polsko-ukraińskie porozumienie i sojusz w walce z rosyjskim imperializmem (Mykola Hankewycz, Artur Hausner i inni)³.

Wybuch polsko-ukraińskiej wojny 1918–1919 wstrzymał wszelkie oficjalne kontakty między dwiema partiami. Liderzy USDP zdecydowanie odrzucali projekty autonomii dla Galicji Wschodniej, zaproponowane na początku lat dwudziestych w celu znalezienia możliwego do przyjęcia kompromisu w kwestii narodowościowej przez polskich socjalistów (Mieczysława Niedziałkowskiego, Tadeusza Hołówkę i innych). W partyjnej gazecie „Czerwonyj prapor” USDP wypominała polskim socjalistom, że „walczą z nami, nazywając każde nasze wystąpienie w obronie praw narodu ukraińskiego nacjo-

² I. Rajkiwskij, *Hałycka socjał-demokratijia w Ukrajinskij rewoluciji 1917–1920 rokiw*, „Hałyczyna” 1998, nr 1, s. 44, 49, 51.

³ *Idem*, *Wzajemny ukraińskich socjał-demokratów...*, s. 46–47.

nalizmem i szowinizmem [...]”⁴. Polsko-ukraińska wojna z całym tragizmem obnażyła iluzoryczność tezy o międzynarodowej solidarności klasy robotniczej w walce o ideały socjalistyczne. USDP nie wykluczała jednak możliwości porozumienia polskich i ukraińskich robotników, kierując się przy tym światopoglądem marksistowskim, społeczno-klasowym, który starała się połączyć z ideą niepodległości państwowej. „Śpieszmy na pomoc polskim robotnikom, uświadamiajmy ich – pisano na łamach gazety USDP »Wpered« [»Naprzód«] – sprawa jest bowiem wspólna: obalenie panowania burżauzji”⁵.

W warunkach polityki ukrainizacji na radzieckiej Ukrainie na początku lat dwudziestych, która była kuszącym kontrastem dla polityki rządu Polski w kwestii ukraińskiej, socjaldemokraci stopniowo stawali się proradzieccy. Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka jawiła im się jako miejsce, w którym mogliby zbudować niezależne państwo oparte na ładzie socjalistycznym i obejmujące ukraińskie ziemie etniczne. Sympatycy radzieckiej Ukrainy zaczęli masowo zapisywać się do USDP (ponieważ inne ukraińskie partie – Ukraińska Ludowa Partia Pracy i Ukraińska Partia Radykalna – do 1923 r. popierały rząd emigracyjny ZURL) i, jak zauważył Matwij Stachiw, „zdobyli w niej większość”⁶. Na łamach gazety „Zemlja i wolja” pisano, że „jednym z głównych czynników, które wpłynęły na zwrot orientacji ku radzieckiej Ukrainie – jest bezsprzecznie ukrainizacja [...]. Mocno zachwiała ona pozycją nacjonalistów [...], twierdzących, że Ukrainą rządzą moskiewscy komuniści”⁷. USDP pod oddolnym naciskiem stawiała się coraz bardziej bolszewicka, a przyczynę tego zjawiska Czerneckyj widział w tym, że galicyjscy socjaldemokraci, którzy „uczyli się socjalizmu ze źródeł zachodnioeuropejskich” i „swą dojrzałość osiągnęli w masowych demokratycznych partiach socjalistycznych na Zachodzie, [...] nie znali psychiki [w istocie imperialistycznej – I.R.] moskiewskich bolszewików”⁸.

Po naradzie partyjnej 14–15 stycznia 1922 r. we Lwowie, na której USDP po raz pierwszy oficjalnie ogłosiła konieczność zjednoczenia ziem zachodnioukraińskich z radziecką Ukrainą i stworzenia „zjednoczonej suwerennej robotniczo-chłopskiej Ukrainy”, lewicowa i radykalna ewolucja nabrała tempa. W maju 1922 r. w Radzie Głównej USDP doszło do rozłamu. Od władzy odsunięto „prawicowych” działaczy: szefa partii Łewa Hankewycza, Porfira Buniaka i Iwana Kwasnycię. Dawni liderzy USDP – Wołodymyr Temnyckyj, Wołodymyr Starosolskyj, Osyp Bezpałko, Semen Wityk, Mykola Hankewycz i niektórzy inni – na początku lat dwudziestych z różnych przyczyn znaleźli się poza organizacją partyjną. USDP, będąca dotychczas partią o orientacji europejskiej i socjaldemokratycznej, weszła w stadium głębokiego kryzysu ideowego i organizacyjnego, co wykorzystała działająca nielegalnie Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej (KPGW, od 1923 r. – Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy, KPZU), czyli tzw. komuniści-wasyłkowcy. Głosząc hasła oparte na kominternowskiej taktyce „wspólnego frontu

⁴ *Naszi zawdannia pid suczasnu chwylu*, „Czerwonyj prapor”, 1 V 1919.

⁵ *Proletari jednajtesja*, „Wpered”, 31 XII 1918.

⁶ M. Stachiw, *Proty chwyl: Istorycznyj rozwytyk ukrajinśkoho socijalistyčnoho ruchu na zachidnych ukrajinśkych zemlach*, Lwów 1934, s. 121.

⁷ *Nebezpeka*, „Zemlja i wolja”, 20 I 1924.

⁸ A. Czerneckyj, *Spomyny z moho žyttia*, London 1964, s. 63.

robotniczego”, przenikali oni do struktur organizacji socjaldemokratycznych i zajmowali kierownicze stanowiska, a od połowy 1922 r. rozpoczęli akcję zmierzającą otwarcie do opanowania partii⁹. Rezolucje VI zjazdu partyjnego, który odbył się 18 marca 1923 r. we Lwowie z udziałem 52 delegatów i 18 gości, były wyrazem ostatecznego zbliżenia USDP do komunistów. Decyzje podjęte na zjeździe poparło 50 delegatów przeciwko dwóm¹⁰.

Po VI zjeździe USDP faktycznie stała się legalną przybudówką KPGW-KPZU. W grudniu 1923 r. polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych postanowiło „zlikwidować USPD na terytorium całego państwa w związku z wyraźnym komunistycznym kierunkiem działalności zarówno samej partii, jak i organizacji, a także towarzystw pozostających pod jej wpływem”. Akcja likwidacyjna odbyła się 30 stycznia 1924 r. Jak pisał działacz polityczny S. Litnij, ukraińska socjaldemokracja, „mimo że ma za sobą trzydziestoletnią historię, całkowicie zniknęła ze sceny życia społecznego”¹¹. Dawne kierownictwo USDP od 1925 r. działało na rzecz odbudowania partii pod względem ideowym i organizacyjnym. Służyła temu działalność edukacyjna prowadzona w środowisku robotniczym. We Lwowie powstało kulturalno-oświatowe Towarzystwo „Robitnycza Hromada” (statut zatwierdzono pod koniec 1925 r.), w czerwcu 1926 r. zaczęto wydawać miesięcznik „Wperid!” („Naprzód!”). Zaplecze społeczne ukraińskich socjaldemokratów stopniowo stawało się coraz większe, dzięki czemu 5 grudnia 1927 r. działaczom udało się stworzyć. Ukraińską Socjalistyczną Grupę „Wperid”. Jako organizacja polityczna wraz z Ukraińską Partią Socjalistyczno-Radykalną (UPSR, która powstała na bazie UPR w 1926 r.) Grupa wystartowała w wyborach parlamentarnych w 1928 r. Utworzyła wówczas Blok Ukraińskich Socjalistycznych Partii Włościańskich i Robotniczych „Za ziemi i wolju”¹².

W wyborach do polskiego parlamentu w marcu 1928 r. blok wyborczy UPSR-USG „Wperid” wprowadził dziewięciu posłów do sejmu i jednego do senatu. Głosowało na niego niemal 270 tys. osób, co stanowiło „prawie jedną trzecią głosów wśród ukraińskich obywateli uprawnionych do głosowania”¹³. Blok uzyskał reprezentantów do parlamentu z sześciu okręgów wyborczych¹⁴. Absolutna większość wyborców głosujących na listę UPSR-USG „Wperid” w Galicji Wschodniej była jednak sympatykami partii socjalistów radykałów. Według gazety „Diło” „głosy jej sympatyków [USG „Wperid” – I.R.] utonęły w morzu głosów radykalnych [...]”¹⁵. Do parlamentu nie wszedł żaden działacz Grupy, który zajmował w bloku drugorzędną pozycję, choć w maju 1930 r., po śmierci szefa UPSR posła Łewa Baczynskiego, posłem na sejm został socjaldemokrata Wołodymyr

⁹ Zob. I. Rajkiwśkyj, *Perehid hałyckoji USDP u komunistycznyj tabir na poczatu 1920-x rr.*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2015, nr 4, s. 31–52.

¹⁰ *Idem*, *Liworadykalna ewolucija USDP (1920–1924 rr.)*, „Wisnyk Prykarpatskoho uniwersytetu. Istoriija” 1999, wyp. 2, s. 117, 118.

¹¹ S. Litnij, „Wperid” czy nazad w bahno social-uhody?, Lwów 1926, s. 3.

¹² Zob. I. Rajkiwśkyj, *Idejno-orhanizacijna widbudowa USDP u Hałyczyni (1925– 1928 rr.)*, „Drohobyčkyj krajeznawczyj zbirnyk. Specialnyj wypusk II” 2015, s. 116–128.

¹³ I. Makuch, *Na narodnij służbi. Spohady*, Kyjów 2001, s. 367.

¹⁴ Derżawnyj Archiw Iwano-Frankiwśkoji Oblasti (dalej: DAIFO), zesp. 2, inw. 1, t. 579, k. 12.

¹⁵ *Ukrayinska socyjalna demokraciia pered restytuciyeyu*, „Diło”, 27 IX 1929.

Temnyckyj¹⁶. W obszernym wywiadzie udzielonym polskiej gazecie „Robotnik” podkreślił, że będzie współpracował na arenie parlamentarnej z przedstawicielem PPS, a stosunki między USDP i PPS „stają się coraz bliższe”. „PPS – to jedyna siła, która walczy uczciwie o demokrację w Polsce. Dlatego też w walce tej musimy kroczyć razem, ramię w ramię”¹⁷. Temnyckyj nie zdążył jednak rozwinąć działalności parlamentarnej, ponieważ w sierpniu 1930 r. sejm został rozwiązany.

Po marcowych wyborach parlamentarnych w 1928 r. USG „Wperid” zintensyfikowała działania wokół organizacji zjazdu partyjnego. Z inicjatywą jego zwołania, według świadectwa Łewa Hankewycza, wystąpili socjaldemokraci w Drohobyczu, Stryju, Dolinie, Kałuszu i Przemyślu¹⁸. Stanowisko USDP w ogólnym zarysie jeszcze przed zjazdem określił sekretarz USG „Wperid” Iwan Kwasnycia: „Głównym celem naszej partii jest walka o niezawisłość ukraińskiego ruchu robotniczego [...] ugruntowanego na wzorcu socjalizmu zachodnioeuropejskiego. Opowiadamy się za niepodległą Ukrainą Socjalistyczną Republiką, a środki, dzięki którym osiągniemy ten ideał, widzimy w uświadamianiu mas i propagandzie”¹⁹. Na zjazd USDP, nazwany „Ukraińskim Kongresem Socjalistycznym”, który odbył się we Lwowie 8–9 grudnia 1928 r., przyjechało 72 delegatów z wielu miast i wiosek Galicji: Lwowa, Drohobycza, Borysławia, Stryja, Przemyśla, Dobromila, Bolechowa, Doliny, Kłusza, Stanisławowa, Nadwórnej, Złoczowa i innych²⁰. W przemówieniu otwierającym obrady zjazdu Hankewycz podkreślił, że USDP od 1899 r. „aż do rozpadu partii w 1923 r. wiernie i uczciwie niosła sztandar wyzwolenia ukraińskiego proletariatu”. Skrytykował działalność zarówno ukraińskich partii „burżuazyjnych”, zwłaszcza Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (UNDO), jak i partii komunistycznych (KPZU, „Sel-rob”), a także podkreślił konieczność współdziałania USDP z UPSR bez względu na różnice ideologiczne między nimi²¹.

W imieniu USDP Hankewycz podkreślił: „Naszym celem jest ukraiński socjalizm i niezależność ukraińskiego ruchu robotniczego, [...] zjednoczona Ukraińska Socjalistyczna Republika w rodzinie wolnych socjalistycznych republik innych narodów”²². W referacie *Projekt programu i statutu organizacyjnego* Temnyckyj ostro potępił politykę rosyjskich bolszewików, ponieważ – jak mówił – na drodze przemocy „nie można wprowadzać nowego porządku. [...] W Sowietach do prawdziwego socjalizmu jest jeszcze bardzo daleko”. Mimo to widział w USRR możliwość do budowania ukraińskiej państwowości i dlatego sprzeciwiał się „jakiegokolwiek interwencji na radzieckiej Ukrainie z jakiegokolwiek strony”. Za największą „bólączkę” uznawał „stosunek do partii socjalistycznych ze strony innych narodów”, zwłaszcza brak należytej współpracy z PPS po 1918 r. Mimo to – twierdził – USDP jako „partia klasowa” musi stać się

¹⁶ „Hromadśkyj hołos”, 15 III 1928; M. Feliński, *Ukraińcy w Polsce odrodzonej*, Warszawa 1931, s. 60.

¹⁷ Pierwszy poseł ukraińskiej socjalnej demokracji w Sejmie Rzeczypospolitej, „Robotnik”, 24 V 1930.

¹⁸ Naszi socjalyści pro sebe. Widnowlennia USDP, „Diło”, 13 I 1929.

¹⁹ *Ukrajinska socijalna demokratiya pered restytuciyeyu...*

²⁰ *U konhres*, „Diło”, 20 I 1929.

²¹ Centralnyj Derżawnyj Archiw Hromadśkych Ob’jednań Ukrainy u Kyjewi (dalej: CDAHOU), zesp. 6, inw. 1, t. 470, k. 1, 2.

²² *Ibidem*.

uczestnikiem międzynarodowego ruchu robotniczego²³. Oczywiście, działacze USDP mieli nadzieję, że uda im się porozumieć z polskimi socjalistami. Drugiego dnia zjazdu, podczas podsumowującej dyskusji o kwestiach politycznych, Temnyckij oznajmił, że na radzieckiej Ukrainie kapitalizm obalono za pomocą „rewolwerów” i przemocą „zaprowadzono nowy porządek. A należało go wprowadzać, jak mawiał Marks, ewolucyjnie”. Jednocześnie USDP nie powinna „zwalczać, lecz za pomocą krytyki naprawiać socjalistyczny porządek na Ukrainie”²⁴.

W przemówieniu *Współczesna sytuacja polityczna i ukraiński proletariatus* Kwasnycia podkreślił, że obecną sytuację dziejową można scharakteryzować jako „okres stabilizacji kapitalizmu”. Nasilenie naporu panujących warstw społecznych na robotników w ostatnich czasach doprowadziło do takich zjawisk społecznych, jak „faszyzm, militaryzacja życia społecznego i wzrost reakcji”. Powstrzymać ten proces mogła jedynie międzynarodowa jedność proletariatus, rozbitego „na dwie wrogie części” – II i III Międzynarodówkę²⁵. Rezolucja polityczna zjazdu zawierała apel do robotników Ukraińców, aby podejmowali walkę „z wszelkimi formami porządku kapitalistycznego”, co było możliwe „dzięki sojuszwowi proletariackiemu”, mimo że socjaldemokraci krytykowali obie Międzynarodówki. USDP trwała przy postulatcie niepodległości „Republiki Ukraińskiej” opartej na ładzie socjalistycznym. Nie godząc się „na centralistyczne wysiłki i dyktat Moskwy, ukraiński proletariatus musi stanąć w obronie radzieckiej Ukrainy, jej upadek bowiem grozi powrotem do władzy sprawowanej przez czarną reakcję, która nie ulęknie się stosowania dawnych carskich metod wobec narodu ukraińskiego”²⁶.

W wystąpieniu *Organizacje zawodowe* Rudolf Skybinskij mówił o konieczności aktywizacji działalności USDP w związkach zawodowych robotników oraz o potrzebie jedności klasowego ruchu zawodowego. Przyznał, że ukraińscy socjaldemokraci rozpowszechniali swoją działalność wśród robotników pracujących w przemyśle, jednak „nie są w stanie dotrzeć do wsi”²⁷. Na zjeździe nawoływano robotników do stworzenia autonomicznych ukraińskich związków zawodowych w składzie „istniejących organizacji zawodowych” w Polsce²⁸. Na szefa partii wybrano Hankewycza, do składu Komitetu Centralnego (KC) weszli m.in.: Wołodymyr Starosolskij, Porfir Buniak, Wołodymyr Temnyckij, Iwan Kwasnycia²⁹. Grudniowy zjazd 1928 r. zakończył odbudowę USDP przy jednoczesnym podkreśleniu „wyraźnego ideologicznego związku obecnej partii z dawną”³⁰ (do momentu przejścia do obozu komunistycznego). Hankewycz zwrócił uwagę, że delegaci zjazdu zgłaszali zastrzeżenia wobec przyłączenia partii do II Międzynarodówki, ale żaden z nich nie poparł przyłączenia do III Międzynarodówki komunistycznej. Jednak, według niego, „nie ma najmniejszej wątpliwości, że prędeż czy

²³ *Ibidem*, k. 3; *U konhres...*

²⁴ CDAHOU, zesp. 6, inw. 1, t. 470, k. 10.

²⁵ *U konhres...*

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ CDAHOU, zesp. 6, inw. 1, t. 470, k. 11, 12.

²⁸ *U konhres...*

²⁹ CDAHOU, zesp. 6, inw. 1, t. 470, k. 14.

³⁰ *Widnowlennia USDP*, „Diło”, 25 I 1929.

później USDP przyłączy się do którejś Międzynarodówki”. Oczywiście, była tu mowa o Socjalistycznej Międzynarodówce Robotniczej (SMR). Socjaldemokraci byli zwolennikami współpracy z innymi partiami socjalistycznymi, przede wszystkim z socjalistami polskimi (PPS), ponieważ „inne partie ukraińskie są albo burżuazyjne, albo komunistyczne i USDP nie może z nimi współpracować”³¹.

Odudowa USDP zakończyła się na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w., które stały się przełomowym czasem w życiu politycznym Rzeczypospolitej i całej Europy, gdzie stopniowo pogłębiał się kryzys systemu parlamentarno-demokratycznego. Reakcją na ów kryzys było nadciągające widmo totalitaryzmu, faszyzmu, co najpełniej objawiło się w Niemczech wraz z dojściem do władzy w 1933 r. Adolfa Hitlera. Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP) w celu terytorialnej przebudowy świata rozpoczęła przygotowania do nowej wojny światowej. Prawicowe ruchy o orientacji profaszystowskiej zyskały znaczną siłę w wielu państwach na kontynencie. Innym przejawem totalitaryzmu w przedwojennym dziesięcioleciu był stalinowski model ustroju społecznego w ZSRR, który umacniał się od końca lat dwudziestych. Masowe represje partyjnego i totalitarnego reżimu Stalina objęły różne warstwy społeczeństwa. Na radzieckiej Ukrainie byli to przede wszystkim chłopci z ukształtowaną świadomością narodową i ukraińska inteligencja, co w przerażający sposób znalazło wyraz w gwałtownym zakończeniu polityki ukraińzacji i Wielkim Głodzie 1932–1933. Cele polityczne radzieckiego kierownictwa zakładały eksport rewolucji do innych państw. Narody świata stanęły przed realną groźbą konfrontacji obu systemów totalitarnych.

W II Rzeczypospolitej nastąpił czas ograniczania swobód instytucji demokratycznych. Po przewrocie majowym w 1926 r., zalegalizowanym przez parlament, do władzy doszedł Józef Piłsudski, który zaprowadził autorytarne rządy sanacji. Światowy kryzys ekonomiczny w latach 1929–1933 silnie wstrząsnął Polską i wpłynął na radykalizację nastrojów społecznych. Nowo stworzona Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) na bazie Ukraińskiej Organizacji Wojskowej (UWO) w 1929 r. koncentrowała wysiłki na walce zbrojnej o niepodległość Ukrainy oraz przeciwko władzy polskiej i Polakom w Galicji Wschodniej. Latem 1930 r. OUN rozpoczęła „akcję protestacyjną”, która polegała na podpalaniu majątków polskich właścicieli, budynków administracyjnych, prowadzeniu akcji dywersyjnych itp. w celu zwrócenia uwagi światowej społeczności na kwestię ukraińską w Polsce. W odpowiedzi na działania radykalnych ukraińskich nacjonalistów we wrześniu i październiku 1930 r. władze przeprowadziły zakrojoną na masową skalę „pacyfikację”, która objęła setki ukraińskich wsi. Pod pretekstem szukania „terrorystów UWO” dokonywano rewizji i niszczone majątek towarzystw kulturalno-oświatowych. Dochodziło do aktów przemocy wobec lokalnych aktywistów ruchu narodowego, podejmowanych w celu zastraszenia miejscowej ludności. W latach trzydziestych ograniczanie praw i swobód obywatelskich nabrało tempa³².

³¹ *Naszi socjaliści pro sebie. Widnowlennia USDP...*

³² L. Zaszkiłniak, M. Krykun, *Istoria Polshczy. Wid najdawnychch chasiv do naszych dniw*, Lwów 2002, s. 469, 475, 477, 483.

Wzrost tendencji autorytarnych w różnych formach uniemożliwiał realizację politycznego ideału USDP. W gazecie „Diło” pisano o „tragedii demokracji” w latach trzydziestych, która „jest szarpana z obu stron przez komunizm i nacjonalizm”³³. „Demokracja – to droga do zwycięstwa socjalizmu – definiowano na łamach czasopisma „Robitnyczyj hołos” – nienawiść do myśli demokratycznej rozprzestrzeniła się wśród społeczeństwa ukraińskiego jak zaraza i masowe obłąkanie [...]”³⁴. Radykalizacja nastrojów społecznych zadała silny cios socjaldemokratom, którzy starali się, wedle opinii prezentowanej na łamach gazety „Diło”, połączyć „wierność światopoglądowi patriotyczno-narodowemu i socjalno-międzynarodowemu”³⁵. Grunt dla swojej ideologii USDP konsekwentnie widziała w „socjalizmie, demokracji i ukraińskim patriotyzmie jako trzech równorzędnych czynnikach [...]”³⁶. USDP, starająca się połączyć ideę narodową z marksizmem, naraziła się na krytykę zarówno ze strony obozu komunistycznego, jak i narodowo-demokratycznego. Kwasnycia słusznie zauważył: „Zwalczają nas ze wszystkich stron”³⁷. „Z jednej strony »biją« nas nacjonałiści – pisał Buniak – nie chcemy bowiem (i nie będziemy!) rozbijać jednolitego ruchu zawodowego, z drugiej zaś – »biją« nas »lewi«, bo głosimy hasła [...] »nacionalistyczne«, a zatem rzekomo wstrzymujemy rewolucyjny bunt mas”³⁸. „Dzisiaj socjalizm nie jest już w modzie – ubolewał Kwasnycia – niewielu inteligentów pozostało wiernych socjalizmowi i ukraińskiej klasie robotniczej”³⁹.

Bez względu na niekorzystną sytuację polityczną w dziesięcioleciu poprzedzającym wojnę USDP starała się aktywnie działać na arenie politycznej Galicji. W latach trzydziestych trzykrotnie brała udział w procesach konsolidacyjnych legalnych partii ukraińskich o orientacji narodowej i państwowotwórczej. Było to działanie celowe i miało charakter taktyczny. Między innymi USDP wraz z UNDO i UPSR przed wyborami do polskiego parlamentu jesienią 1930 r. powołała wspólny blok. Bodźcami skłaniającymi do konsolidacji były zaostrenie stosunków z rządem polskim i „pacyfikacja”. Kierownictwo USDP wraz z innymi legalnymi partiami ukraińskimi, wedle słów Iwana Makucha, miało odwagę polityczną, aby „otwarcie wystąpić z protestem przeciwko pacyfikacji”⁴⁰. W odezwie partii ukraińskich z 30 września 1930 r. ogłoszono powołanie wraz z dwiema partiami białoruskimi wspólnego Ukraińskiego i Białoruskiego Bloku Wyborczego. W dokumencie podkreślano, że „ukraińskie partie narodowe i demokratyczne bez naruszenia swoich poszczególnych założeń ideologicznych oraz programowych” zjednoczyły się w celu obrony „Ukraińców bez względu na to, do jakiej partii należą, jaką klasę reprezentują i jakiego są wyznania”⁴¹. W rzeczywistości powstał blok ugrupowań liberalno-demokratycznych i socjalistycznych na poziomie międzynaro-

³³ *Dwa fronty*, „Diło”, 2 VIII 1936.

³⁴ *Demokratija*, „Robitnyczyj hołos”, marzec 1938.

³⁵ *Sytuacija ukrajinskich socjalistiw*, „Diło”, 8 V 1936.

³⁶ W. Temnycki, *Zawdannja ukrajinskoji socijał-demokratiji*, „Robitnyczyj hołos”, maj 1938.

³⁷ *Sprawy ukraińskie i socjaliści ukraińscy*. Wywiad „Robotnika” z tow. Iwanem Kwasnycią, „Robotnik”, 28 V 1933.

³⁸ *Nowa ideolohija*, „Wpered”, 1 IV 1929.

³⁹ I. Kwasnycia, *Wychowujmo robotnyka-socjalista*, „Wpered”, maj 1933.

⁴⁰ I. Makuch, *Na narodnij służbi*, Detroit 1958, s. 399.

⁴¹ *Solidarnyj hołos politycznych partij pro podiji w kraju*, „Diło”, 2 X 1930; *Ukrajins'kyj Narode*, „Hromadskyj hołos”, 11 X 1930.

wym. Kandydatami bloku ze strony ukraińskich socjaldemokratów byli Iwan Kwasnycia, Rudolf Skybinskyj, Roman Dombczewskyj i inni⁴².

KC UNDO, Rada Główna UPSR i KC UPSD opracowały we wrześniu 1930 r. wspólny apel. Autorzy dokumentu, opublikowanego w prasie, potępili akty sabotażu ze strony ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego jako „z narodowego punktu widzenia bezcelowe, pozbawione zmysłu politycznego i niedające się uzasadnić żadnymi motywami rewolucyjnymi”. Ponadto protestowali przeciwko „bezprawnym działaniom tak zwanych oddziałów pacyfikacyjnych” i stosowaniu przez władze zasady odpowiedzialności zbiorowej wobec ludności ukraińskiej⁴³. Wspólne wystąpienie USDP wraz z UNDO i UPSR przeciwko działaniom nowo powstałej OUN położyło się cieniem na relacjach między legalnymi i nielegalnymi strukturami politycznymi ukraińskiego ruchu narodowego i sprawiło, że partie te stawały się sobie coraz bardziej obce⁴⁴. Kampania wyborcza w warunkach stanu wyjątkowego nie spełniła jednak oczekiwań bloku ukraińskich partii, do parlamentu bowiem nie wszedł ani jeden socjaldemokrata, a liczba posłów z UNDO i UPSR drastycznie spadła w porównaniu z wynikami wyborów z roku 1928⁴⁵. Sekretarz USDP Kwasnycia w ocenie listopadowych wyborów 1930 r., choć uznał je za porażkę partii, wyznał, że „akcja wyborcza dała nam możliwość rozszerzenia wpływów [...] ideologii partyjnej”⁴⁶.

Stosunki USDP i wiodących legalnych partii z OUN, do której aktywnie wstępowała młodzież, przedkładająca rewolucyjne i przemocowe metody walki o państwo narodowe nad polityczne negocjacje i metody demokratyczne, nabrały charakteru konfliktu pokoleń⁴⁷. Działalność partii ukraińskich o charakterze parlamentarnym w Polsce po 1930 r. charakteryzowała się tendencją do rozpraszania sił. Odnowiona USDP miała krytyczny stosunek do ruchu komunistycznego oraz do ustroju politycznego i społecznego w USRR, choć przez pewien czas miała się sowietofilską iluzją. Likwidacja polityki ukrainizacji i stalinowskie represje wobec Ukraińców na początku lat trzydziestych ostatecznie rozwiąły fantazję przekształcenia USRR w niezależne i demokratyczne państwo ukraińskie. W socjaldemokratycznej gazecie „Wpered” z bólem pisano w 1933 r., że „działalność” w USRR to „głodzenie Ukrainy, to [...] okrutny marsz moskiewskiego imperializmu na Ukrainie”⁴⁸. „Czy ideałem socjalizmu naprawdę mają być głód i nędza?” – pytał retorycznie Hankewycz⁴⁹. USDP, jako partia socjaldemokratyczna zbudowana na wzorcach europejskich i działająca na zasadach demokratycznych, ostro potępiała praktyki państwowego socjalizmu o bolszewickim standardzie.

⁴² Derżawnyj Archiw Lwiwśkoji Oblasti (dalej: DALO), zesp. 1, inw. 51, t. 454, k. 15.

⁴³ *Solidarnyj hołos politycznych partij pro podiji w kraju*, „Diło”, 1 X 1930.

⁴⁴ M. Szwahulak, *Suspilno-polityczna sytuacija u Zachidnij Ukraini na poczatku 30-ch rokiw XX st.*, „Zapysky NTSZ” 1991, t. 222, s. 128–129.

⁴⁵ M. Miszczuk, *Ukrajinska radykalna partija – Ukrajinska socialistyczno-radykalna partija: ideolohija, orhанизacija, polityka (1918–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwśk 2016, s. 126, 130.

⁴⁶ *Konferencija Pidkarpattja*, „Profesijnij wistnyk”, grudzień 1930.

⁴⁷ M. Szwahulak, *Suspilno-polityczna sytuacija...*, s. 128–129.

⁴⁸ *Czerwonijj Kreml i Ukrainia*, „Wpered”, sierpień 1933.

⁴⁹ *Rabiny z “Bundu” ta polemika d-ra Lwa Hankewycza*, „Diło”, 25 I 1934.

Tragiczna sytuacja narodu ukraińskiego w USRR wpłynęła na tendencje do jednoczenia sił narodowo-demokratycznych na Ukrainie Zachodniej i w diasporze. Na gruncie walki o obronę narodu, o odbudowanie samodzielnego państwa ukraińskiego na ziemiach etnicznych powstała idea zwołania Ukraińskiego Kongresu Narodowego (WKN), którą poparli delegaci VII partyjnego kongresu USDP we Lwowie 4 marca 1934 r. Polityczna rezolucja kongresu zawierała protest „przeciwko przerażającemu terrorowi bolszewickiej Moskwy na Wielkiej Ukrainie”⁵⁰. Socjaldemokraci Starosolskyj, Kwasnycia i Buniak wspólnie z przedstawicielami UNDO, UPSR i niektórych innych organizacji w kraju i na emigracji przeprowadzili we Lwowie 24–28 grudnia 1934 r. przedkongresową naradę⁵¹. Opracowano na niej ogólny plan zorganizowania WKN do września 1935 r. Jej uczestnicy opowiedzieli się za odbudowaniem niepodległej Ukrainy ze stolicą w Kijowie, a także uznali suwerenność narodu w kwestii wyboru porządku konstytucyjnego na bazie demokracji⁵². W ramach procesu narodowej konsolidacji po raz pierwszy w okresie międzywojennym doszło do zbliżenia krajowych (USDP, UPSR) i emigracyjnych (Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza, Ukraińska Partia Socjalistów-Rewolucjonistów) socjalistycznych partii, którego punktem kulminacyjnym stał się zjazd międzypartyjny 29–30 grudnia 1934 r. we Lwowie⁵³.

Obrady WKN nie doszły jednak do skutku. Przeszkodziła temu polityka ugodowa prowadzona przez nowe kierownictwo UNDO, które wiosną 1935 r. porozumiało się z czynnikami rządowymi i zawarło „ustną” umowę w celu „normalizacji” stosunków polsko-ukraińskich. Polityka „normalizacji” wywołała ostrą krytykę nie tylko ze strony USDP, lecz także ze strony większości partii ukraińskich od OUN do KPZU, a nawet w samym UNDO. USDP zbojkotowała wybory parlamentarne w 1935 i 1938 r. wskutek niedemokratycznego charakteru przyjętej w Polsce ustawy, która pozbawiała partie opozycyjne wobec władzy, w tym także socjaldemokratów, jakichkolwiek szans na sformowanie wpływowego przedstawicielstwa parlamentarnego⁵⁴. W odróżnieniu od dosyć aktywnego bojkotu wyborów przez działaczy PPS⁵⁵, USDP niemrawo prowadziła antywyborczą agitację, głównie wśród swoich zwolenników⁵⁶. Socjaldemokraci sukcesywnie protestowali przeciwko ugodowej polityce UNDO, która w ich przekonaniu nie wyrażała interesów „całego narodu ukraińskiego, ale jedynie tych dwóch partii burżuazyjno-klerykałnych: UNDO i UNO [Ukraińska Odnova Ludowa – I.R.] biskupa Hryhorija Chomyszyna”⁵⁷. Socjaldemokrata Skybinskyj oznajmił w Drohobycz w marcu 1936 r., że inicjatorzy ugody połączyli się „z polskimi burżujami, żeby stać się

⁵⁰ *Szcze pro kongres USDP*, „Hromadskyj hołos”, 17 III 1934; „Sprawy Narodowościowe” 1934, nr 2–3, s. 246.

⁵¹ *Peredkongresowi narady ukrajins'kich partij*, „Hromadskyj hołos”, 5 I 1935.

⁵² *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1934 r.*, Warszawa 1935, s. 25.

⁵³ W. Troszczyński, *Miżwojenna ukraińska emigracja w Jewropi jak istoryczne i socialno-polityczne jawy-szczze*, Kyjiw 1994, s. 138.

⁵⁴ „Sprawy Narodowościowe” 1935, nr 3–4, s. 279.

⁵⁵ J. Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974, s. 508.

⁵⁶ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za III kwartał 1935 r.*, Warszawa 1935, s. 19; E. Koko, *Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy...*, s. 140.

⁵⁷ *Narada Ekzekutywy USDP*, „Hromadskyj hołos”, 7 XII 1935.

polskimi ministrami i wojewodami”⁵⁸. Starosolskyj w ankiecie na łamach gazety „Diło” w kwestii „normalizacji” przekonywał, że polityka UNDO spowodowała „zaostrenie kwestii ukraińskiej w Polsce”⁵⁹.

Krytyka polityki „normalizacji” przygotowała grunt dla trzeciej w latach trzydziestych próby konsolidacji sił w legalnej części obozu narodowo-państwowego Galicji, którą podjęto tuż przed wybuchem II wojny światowej przy udziale USDP. Bodźcem do zjednoczenia partii ukraińskich były czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, przede wszystkim aktywizacja nazistowskich Niemiec na arenie międzynarodowej, wsparcie dla autonomii Ukrainy Karpackiej (Rusi Podkarpackiej) w granicach Czechosłowacji ogłoszonej w 1938 r., niezgoda na ugodową politykę liderów UNDO. Ukraińskie partie o charakterze parlamentarnym zajęły wspólne stanowisko wobec walki z faszyzmem, w którym widziano największe zagrożenie, prowadzące do wybuchu wojny światowej. USDP istotę faszyzmu upatrywała w próbie ratowania ładu kapitalistycznego, bo wedle słów Temnyckiego stworzenie państwa narodowego byłoby możliwe dzięki ideologii, która nawołuje „do walki przeciwko przemocy, a faszyzm i hitleryzm przemoc [...] sankcjonują...”⁶⁰. Starosolskyj, jako przewodniczący USDP wybrany na VIII kongresie 17 września 1937 r., współpracował z przedstawicielami UNDO, UPSR, Frontu Jedności Narodowej i niektórymi innymi w ramach Komitetu Kontaktowego we Lwowie, który powstał w grudniu 1937 r. w celu znalezienia dróg porozumienia wśród społeczeństwa ukraińskiego. Najcenniejszą zdobyczą Komitetu była ugoda prasowa z roku 1938⁶¹.

Prowadzone w okresie przedwojennym burzliwe dyskusje o stworzeniu organu przedstawicielskiego zachodnioukraińskich legalnie działających struktur politycznych nie przyniosły rezultatu⁶². Zjednoczeniu sił przeszkodziły rozbieżności ideologiczne między partiami, ambicje poszczególnych liderów, a także dość słaba pozycja większości ukraińskich partii o charakterze parlamentarnym na politycznej arenie Polski w latach trzydziestych. To był czas rozczarowania demokracją, kiedy to coraz większą sympatię zyskiwały radykalne metody walki, a wśród ukraińskiej ludności Galicji rosła popularność podziemia nacjonalistycznego walczącego o wcielenie w życie ideałów narodowych na drodze zbrojnej. USDP jako partia o orientacji lewicowo-centrowej w obozie narodowym i państwowym podjęła najostrzejszą walkę przeciwko prawej części sceny politycznej. W wywiadzie dla organu prasowego PPS „Robotnik” socjaldemokrata Skybinskyj skrytykował ideologię i działalność OUN oraz podważył założenia integralnego ukraińskiego nacjonalizmu ze względu na tendencje faszystowskie⁶³. W artykule *Straszna*

⁵⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 23, s. 56.

⁵⁹ W. Starosolskyj, „Szyrytsja defetyzm, dezorientacija, widworot wid polityki...”, „Diło”, 29 VII 1937.

⁶⁰ W. Temnyckij, *Zawdannja ukrajinśkoji sociał-demokratiji...*

⁶¹ M. Szwahulak, *Małowidoma storinka politycznoho žyttia Zachidnoji Ukrainy peredodnia Druhoji switowoji wojny (Z istoriji Kontaktneho Komitetu. 1937–1939 roku)*, „Zapysky NTSZ” 1994, t. 228, s. 218–219.

⁶² Idem, *Partijni podily i zahalnonacionalni interesy. Problema politycznoji konsolidaciji ukrajinśkocho nacionalnoho ruchu Hałyczyny (1919–1939)* [w:] *Druhyj miżnarodnyj konhres ukrajinistiw. Dopowidi i powidomlennia. Istorija*, cz. 2, Lwów 1994, s. 97–98.

⁶³ *Praca i życie ukraińskiego ruchu socjalistycznego. Rozmowa „Robotnika” z tow. R. Skibińskim, wiceprezesem USD, „Robotnik”, 15 IX 1934.*

prawda Temnyckij pisał, że „wszyscy ukraińscy obywatele” powinni przeciwstawić się „głupiej i złowrogiej demagogii faszystowskiego nacjonalizmu”. Jego zdaniem „młodą energię dorastającego pokolenia należy skierować do poważnej społecznej pracy [...] na demokratycznych zasadach i pod publiczną kontrolą”⁶⁴. Liderzy USDP nie uznawali terroru jako narzędzia walki politycznej, bez względu na ideologię.

Jednocześnie USDP wyraźnie odcinała się od obozu komunistycznego, który w warunkach masowych stalinowskich represji mocno podupadł w Galicji Wschodniej. W rezolucji z obrad szerszego kierownictwa USDP 10 listopada 1935 r. podkreślano, że „pod protektorem Kominternu [...] hasła »zjednoczonego [proletariackiego – I.R.] frontu« [...] w istocie są niczym innym aniżeli polityczną awangardą bolszewicko-moskiewskiego imperializmu”. W rezolucji padały stwierdzenia o tym, że system bolszewicki stał się „jaskrawym zaprzeczeniem [...] zasad socjalistycznych i demokratycznych” oraz że był nastawiony „z całym rozmachem na zniszczenie Ukrainy”⁶⁵. Temnyckij tragedią „dla całej ludzkości” nazwał to, że komuniści „mają możliwość budowania społeczeństwa socjalistycznego [...] za pomocą środków i metod moskiewskiego caratu”⁶⁶. Socjaldemokraci byli zatem świadomi zbrodniczej istoty komunizmu, a Komintern uważali za narzędzie rosyjskiej polityki mocarstwowej. Z drugiej zaś strony KPZU jako składowa część Komunistycznej Partii Polski tradycyjnie już obwiniała USDP o to, że „z łaski i przy wsparciu ze strony ukraińskiej burżuazji i socjalistyczno-faszystowskiej PPS stara się [...] zniszczyć ruch robotniczy, wykorzystując do tego kwestię narodową [...]”⁶⁷.

Linie polityczną USDP w latach trzydziestych wytyczyły dwa kongresy, które odbyły się 4 marca 1934 r. i 17 października 1937 r. we Lwowie⁶⁸. W referacie o taktyce USDP wygłoszonym na kongresie w 1934 r.⁶⁹ Kwasnycia podkreślił niebezpieczeństwo, jakim dla ruchu socjalistycznego są lewicowe i prawicowe ugrupowania polityczne, przede wszystkim komuniści, ounowcy i partie klerykalne (Ukraińska Odnova Ludowa, Ukraiński Związek Katolicki). Polityczna rezolucja kongresu zawierała protest „przeciwko okrutnemu terrorowi bolszewickiej Moskwy na Wielkiej Ukrainie” oraz „wyrazy szacunku i czci dla wszystkich jego ofiar”. Na podstawie referatu Starosolskiego kongres jednomyślnie przyjął uchwałę o wejściu USDP do Socjalistycznej Międzynarodówki Robotniczej – następczyni II Międzynarodówki⁷⁰.

Ta decyzja była logiczna, ponieważ odnowiona USDP miała kontakt z partiami robotniczymi z innych państw. Na posiedzeniu KC USDP 26 czerwca 1929 r. zdecydowano o wysłaniu gratulacji skierowanych do laburzystów po wygranych przez nich wyborach w 1929 r. w Wielkiej Brytanii. W treści depeszy była mowa m.in. o tym, że ukraiński

⁶⁴ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lvovi (dalej: CDIAU), zesp. 309, inw. 1, t. 1918, k. 60.

⁶⁵ *Narada Ekzekutywy USDP...*

⁶⁶ W. Temnyckij, *Zawdannja ukrajinskoji social-demokratiji...*

⁶⁷ CDAHOU, zesp. 6, inw. 1, t. 76, k. 71.

⁶⁸ Nie zachowały się protokoły kongresów partyjnych, w przeciwieństwie do poprzedzających je zjazdów.

⁶⁹ Numer porządkowy kongresu – VII – jest wiarygodnym dowodem na to, że grudniowy zjazd w 1928 r. był liczony przez partię jako szósty, a VI zjazd z 8 III 1923 r., na którym przyjęto decyzję o przejściu UPSD na stronę Kominternu i KPZU, nie był brany pod uwagę (V zjazd partyjny odbył się 1–2 III 1914 r.).

⁷⁰ AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 18, s. 33 zw.

proletariat postrzega wszystkich laburzystów jako „rzeczywisty dowód na zwycięski pochód idei socjalistycznej nie tylko w Anglii, lecz także w innych krajach Europy”⁷¹. Delegaci ponownie wybrali Hankewycza na szefa partii, a na jego zastępców – Buniaka i Skybinskiego, sekretarzem został Kwasnycia, do składu KC weszli m.in. Temnyckij i Starosolskyj⁷².

Ósmy kongres partyjny, który odbył się w październiku 1937 r. we Lwowie, zgromadził 35 delegatów ze Lwowa, Kałusza, Sambora, Doliny, Stryja i Drohobycza⁷³. W przemówieniu otwierającym obrady Buniak opowiedział, jak ukraiński ruch socjalistyczny jest ze wszystkich stron prześladowany. Policja zakazała działalności ukraińskim towarzystwom robotniczym w Dolinie i w Tyśmienicy, natomiast „polskie życie organizacyjne” zmieniało się „z dnia na dzień”⁷⁴. W politycznym przemówieniu Starosolskyj podkreślił, że konflikty międzypaństwowe mogą być rozwiązane jedynie pod warunkiem obalenia kapitalizmu. Według niego faszyzm popierają „ludzie zdegradowani i bez pracy”. O ZSRR i radzieckiej Ukrainie mówił, że to w istocie „rosyjskie stalinowskie imperium”⁷⁵. Iwan Kusznir zwrócił uwagę, że USDP ma obowiązek przeciwdziałać denacjonalizacji robotników – w poszukiwaniu pracy robotnicy Ukraińcy zapisywali się „do polskich towarzystw i spółek”, w których „z czasem tracili poczucie narodowe”. W wystąpieniu dotyczącym kwestii organizacyjnych Iwan Kwasnycia apelował o wzmożenie wysiłków na rzecz wydawania prasy partyjnej i stworzenia szkół gospodarczo-ekonomicznych⁷⁶. W rezolucji politycznej kongresu nawoływano ukraińskich robotników „do walki z dyktaturą, faszyzmem i reakcją [...]”, wyrażano protest „przeciwko moskiewskiej, nacjonalistycznej dyktaturze” i „niszczeniu wszelkich przejawów ukraińskiego życia narodowego” na radzieckiej Ukrainie⁷⁷.

Na VIII kongresie wybrano nowy skład KC USDP. Szefem partii został Starosolskyj, jego zastępcą – Buniak, a sekretarzem – Skybinskyj. Do zarządu partii weszli m.in.: Hankewycz, Kwasnycia, Kusznir i Temnyckij. Tym sposobem pion kierowniczy USDP w okresie międzywojennym był w rękach znanych ukraińskich adwokatów, mimo że partia była robotnicza. W latach trzydziestych USDP koncentrowała wysiłek na walce przeciwko faszyzmowi i komunizmowi, protestowała przeciwko aktywizacji prawej strony ukraińskiej sceny politycznej w Galicji, była w opozycji do polityki rządu polskiego. Wyrównanie społecznych nierówności według socjaldemokratów było możliwe jedynie na drodze rozwoju ruchu socjalistycznego. Jednak zasięg społeczny USDP był znacznie mniejszy niż podziemia nacjonalistycznego, które popierało zbrojne metody walki z państwem polskim. Według słów narodowego demokraty Iwana Kedryna-Rudnyckiego w końcu lat trzydziestych „wśród obywateli ukraińskich wzrosła niechęć do wszystkich

⁷¹ „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3–4, s. 483; *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za kwiecień, maj i czerwiec 1929 r.*, Warszawa 1929, s. 45.

⁷² DAIFO, zesp. 2, inw. 1, t. 1066, k. 1, 2.

⁷³ AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 24, s. 190.

⁷⁴ DAIFO, zesp. 2, inw. 1, t. 1486, k. 1.

⁷⁵ *Ibidem*, k. 1, 2.

⁷⁶ DAIFO, zesp. 69, inw. 1, t. 720, k. 2.

⁷⁷ DAIFO, zesp. 2, inw. 1, t. 1486, k. 4, 4 zw.

partii i do tego tzw. partyjniactwa⁷⁸. Wyobrażenie o zasięgu USDP można sobie wyrobić na podstawie działalności wydawniczej partii. W latach trzydziestych organami prasowymi socjaldemokratów były: miesięcznik „Wpered”, „Robotniczyj hołos” oraz wydawnictwo zawodowe „Profesijnij wistnyk” („Biuletyn zawodowy”). Tytuły wychodziły nieregularnie z powodów finansowych. W 1934 r. ukazał się tylko jeden numer pisma „Wpered” (nakład – 1 tys. egzemplarzy), w 1929 r. – 11 numerów, w latach 1931 i 1933 – po cztery⁷⁹.

Lokalne ośrodki odnowionej USDP w praktyce działały tylko w Galicji oraz w województwach lwowskim i stanisławowskim⁸⁰. Wskutek niekorzystnej dla socjaldemokratów sytuacji politycznej w latach trzydziestych nie byli oni w stanie rozszerzyć działalności na północno-zachodnie ziemie ukraińskie znajdujące się w granicach II Rzeczypospolitej. Nawet znacznie liczniejsze niż socjaldemokracja ukraińskie partie w międzywojennej Polsce – UPSR i UNDO – nie miały w tym czasie dużych wpływów na Wołyniu, oddzielnym od Galicji „kordonem sokalskim”⁸¹. Było to jednym z wielu skutków polityki wojewody wołyńskiego Henryka Józewskiego, który wszelkimi sposobami wspierał rozwój instytucji ukraińskich kontrolowanych przez administrację publiczną oraz przeszkadzał rozpowszechnianiu legalnej ukraińskojęzycznej prasy z Galicji i działalności organizacji społecznych, łącznie z partyjnymi. Kontakty między galicyjskimi i wołyńskimi Ukraińcami uważał za niebezpieczne dla państwa polskiego i regionu⁸². Gwoli porównania, na początku lat dwudziestych USDP miała ośrodki poza granicami Galicji. Statut partii, przyjęty na VI zjeździe 18 marca 1923 r., zakładał, że USDP jest obrończynią interesów wszystkich ukraińskich robotników i chłopów pozostających pod władzą polską⁸³. Na naradzie socjalistów w Łucku 17 listopada 1923 r. przyjęto uchwałę o stworzeniu obwodowej organizacji USDP obejmującej Wołyń, Chełmszczyznę, Polesie i Podlasie⁸⁴. Prokomunistyczna USDP założyła nawet klub w polskim sejmie⁸⁵.

Trudno ustalić, ilu członków liczyła USDP w latach trzydziestych. Wydaje się, że w szeregach partii było ich nie więcej niż 1,5–2 tys. Dla porównania, wiodące ukraińskie partie legalnej części areny politycznej w państwie polskim – UNDO i UPSR – zrzesza-

⁷⁸ I. Kedryn, *Demokratija, monopartija czy pezp partijnyj prowid?*, „Dilo”, 7 I 1939.

⁷⁹ I. Rajkiwśkyj, *Ukrajinska socjał-demokratyczna partija (1928–1939)*..., s. 47.

⁸⁰ M. Feliński, *Ukraińcy w Polsce odrodzonej*..., s. 61.

⁸¹ I. Solar, *Zowniszni orientaciji nacjonalno-derżawnych partij Zachidnoji Ukrainy (1923–1939)*, Lwów 2011, s. 126.

⁸² J. Kramar, *Ideja polsko-ukrajinskoho porozuminnia w politycznij koncepciji wołyńskoho wojewody H. Juzewśkoho* [w:] *INTERMARUM: istorija, polityka, kultura*, wyp. 2, Łuck 2015, s. 255.

⁸³ DALO, zesp. 271, inw. 1, t. 291, k. 3.

⁸⁴ CDAHOU, zesp. 6, inw. 1, t. 30, k. 51.

⁸⁵ 23 V 1923 r. w Ukraińskim Klubie Sejmowym stworzonym przez posłów z województwa wołyńskiego, poleskiego i wschodnich powiatów województwa lubelskiego powstała autonomiczna frakcja socjalistyczna, która stała się parlamentarnym przedstawicielstwem USDP (większość galicyjskich Ukraińców bojkotowała wybory do polskiego sejmu i senatu w 1922 r.). Na rozszerzonym posiedzeniu Rady Głównej USDP we Lwowie 9 XII 1923 r. czterech deputowanych frakcji socjalistycznej zostało członkami Rady, a jeden – zastępcą członka Rady (zob. „Zemlja i wolja”, 16 XII 1923). Pięciu z dziewięciu członków frakcji socjalistycznej w lutym 1924 r. opuściło ukraińską reprezentację parlamentarną i stworzyło odrębny klub USDP, czterech z nich (Jakiw Wojtiuk, Andrij Paszczuk, Tomasz Prystupa i Osyp Skrypa) 7 listopada tegoż roku zjednoczyło się z dwoma polskimi komunistami w Komunistyczną Frakcję Poselską (zob. O. Zajcew, *Predstawnyky ukrajinskich politycznych partij Zachidnoji Ukrainy w parlamenti Polščy (1922–1939 rr.)*, „Ukrajinskyj istorycznyj žurnal” 1993, nr 1, s. 73–74).

ły w tym czasie 10–20 tys. członków⁸⁶. Pod koniec 1934 r. UPSR liczyła 20 tys. członków i przewyższała liczebnością UNDO⁸⁷. Charakterystyczne jest to, że gazeta UNDO „Diło” lekceważąco poradziła USDP sprawienie sobie „tabliczki mnożenia członków”⁸⁸. Czerneckyj, jeden z dawnych liderów partii, pisał o USDP, że w latach trzydziestych „nie miała ona politycznego wpływu i nie odgrywała znaczącej roli w życiu politycznym”⁸⁹. To stwierdzenie było nadto kategoryczne w sytuacji, gdy poziom poparcia prawie wszystkich legalnych ukraińskich partii spadał, a wpływu USDP na polityczne procesy w Galicji Wschodniej nie można ignorować⁹⁰. Odnowiona USDP miała najsilniejszą pozycję wśród robotników przemysłu naftowego i leśnego w powiatach drohobyckim i dolińskim⁹¹. Poparcie dla niej wśród mas w 1935 r. wedle obliczeń policji wynosiło w województwie lwowskim: 10 proc. w powiecie drohobyckim i przemyskim, a po 5 proc. – w powiecie lwowskim i bóbreckim⁹².

USDP była jedną z nielicznych partii ukraińskich w Galicji Wschodniej, które w latach trzydziestych miały mniej więcej regularne kontakty z ideologicznie pokrewnymi polskimi siłami politycznymi. To w pewnej mierze stanowiło dysonans na tle napiętych stosunków polsko-ukraińskich w ostatnim dziesięcioleciu przed wojną w Polsce. USDP nawiązała stosunki z polskimi socjalistami. Przedstawiciele USDP i PPS na najwyższym stopniu partyjnym (po raz pierwszy od rozpadu Austro-Węgier) zebrali się 29 stycznia 1933 r. we Lwowie na konferencji międzypartyjnej. Ze strony USDP wzięli w niej udział członkowie KC: Hankewycz, Temnyckyj, Starosolskyj, Kwasnycia i inni. Polską stronę reprezentowali działacze Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS, posłowie Mieczysław Niedziałkowski i Kazimierz Pużak, oraz działacze Okręgowego Komitetu Robotniczego Partii, Artur Hausner, Wincenty Markowski, Bronisław Skalak i Jan Szczyrek⁹³. Niedziałkowski wyraził opinię, że „przeszłość – to największa przeszkoda do porozumienia z USDP”. „Przeszłość należy przekreślić – mówił. – Jedynie socjalizm może uratować ludzkość i pod tym kątem należy patrzeć na wszystkie sprawy”. Zasadnicza rozbieżność między USDP i PPS dotyczyła stanowiska wobec rozwiązania ukraińskiej kwestii narodowej. PPS popierała zasadę „niepodległości i państwowości narodu ukraińskiego”⁹⁴.

Na konferencji postanowiono, że obie partie będą współpracować w walce „z nacjonalizmem, faszyzmem i komunizmem”. Spotkanie pokazało też różnice w kwestii narodowej⁹⁵. O ile USDP wciąż stała na stanowisku stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego obejmującego ziemie zachodnioukraińskie, łącznie z Galicją Wschodnią, o tyle

⁸⁶ I. Makuch, *Na narodnij służbi...*, s. 447, 448.

⁸⁷ M. Miszczuk, *Ukrajinska radykalna partija...*, s. 99.

⁸⁸ *Sw. Mykołaj*, „Diło”, 20 XII 1933.

⁸⁹ A. Czerneckyj, *Spomyny z moho žyttja...*, s. 71.

⁹⁰ R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 234.

⁹¹ „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3–4, s. 484.

⁹² AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW), 1042, s. 17–22.

⁹³ J. Tomicki, *Partie socjalistyczne mniejszości narodowych na progu lat trzydziestych*, „Dzieje Najnowsze” 1980, nr 3, s. 18.

⁹⁴ *Lwiwska konferencija*, „Wpered”, maj 1933.

⁹⁵ *Ibidem*; „Sprawy Narodowościowe” 1933, nr 1, s. 75.

PPS chciała dla ziem ukraińskich autonomii terytorialnej w ramach państwa polskiego⁹⁶. O znaczeniu konferencji wypowiedział się Kwasnycia, który podkreślił, że PPS uznała w kwestii ukraińskiej maksymalny program USDP: „Zrobiono pierwszy najważniejszy krok. Jeżeli socjalizm zaprowadził nas do wspólnego stołu obrad, doprowadzi również do wzmocnienia nawiązanych stosunków”⁹⁷. Wspólna konferencja USDP i PPS miała ściśle teoretyczny charakter⁹⁸, jednak stała się też bodźcem do nawiązania bliższych stosunków między dwiema partiami. W prasie pisano, że partia USDP „od lat ciągnie się w ogonie PPS”⁹⁹. Ukraińscy socjaldemokraci na wspólnych z PPS obchodach 1 Maja, międzynarodowego dnia solidarności robotniczej, w drugiej połowie lat trzydziestych podtrzymali stanowisko w kwestii wprowadzenia „narodowo-terytorialnej autonomii na etnicznych ukraińskich ziemiach w Polsce”¹⁰⁰. Na pierwszomajowym wiecu w 1936 r. we Lwowie z udziałem USDP oraz socjalistów polskich i żydowskich Buniak w imieniu partii wyraził żądanie „terytorialnej, politycznej i kulturalnej autonomii dla narodu ukraińskiego w Polsce”¹⁰¹.

Postulat autonomii został z czasem odrzucony przez ukraińskich socjaldemokratów, przynajmniej w pierwszomajowej rezolucji z 1939 r. już go nie ma¹⁰². KC USDP nie rozpatrywał koncepcji autonomii podczas obrad Rady ani na zjeździe. Co ciekawe, oprócz USDP jeszcze dwie inne partie – UNDO i KPZU – tuż przed wybuchem II wojny światowej domagały się autonomii Ukrainy Zachodniej i jednocześnie nawzajem ostro się zwalczały. Dobitnie pokazuje to rozmiary konfliktu wśród ukraińskich organizacji politycznych w latach przedwojennych. Stosunki między USDP i PPS w pełni objawiły się w ruchu związków zawodowych. Władze odnowionej USDP czyniły starania, aby zjednoczyć robotników Ukraińców w autonomicznych ukraińskich związkach zawodowych w składzie Klasowych Związków Zawodowych (KZZ) pod egidą PPS. Warunki przyjmowania robotników narodowości ukraińskiej do KZZ określono podczas wspólnych obrad KC USDP i Centralnego Zrzeszenia Klasowych Związków Zawodowych 29 kwietnia 1929 r. we Lwowie. Na obradach obok liderów USDP zasiadł sekretarz generalny Komisji Centralnej Klasowych Związków Zawodowych Zygmunt Żuławski¹⁰³. Robotnicy Ukraińcy zastrzegli sobie prawo do tworzenia autonomicznych oddziałów w związkach zawodowych działających w Polsce według klasowej przynależności zawodowej. Podczas obrad skonstatowano potrzebę wydawania organu związkowego w języku ukraińskim i zwołania Ukraińskiego Kongresu Zawodowego¹⁰⁴.

Kongres miał wybrać Ukraińską Komisję Zawodową, podporządkowaną Komisji Centralnej KZZ, w celu prowadzenia „działalności organizacyjnej i kulturalno-oświatowej wśród robotników ukraińskich”. Porozumienie między KC USDP i Komisją

⁹⁶ „Sprawy Narodowościowe” 1933, nr 1, s. 75.

⁹⁷ *Sprawy ukraińskie i socjaliści ukraińscy. Wywiad „Robotnika”...*

⁹⁸ AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 15, s. 53.

⁹⁹ *Wyszystaly promowcja USDP pid czas pershotravnewego wicza u Lwowi*, „Nowyj czas”, 3 V 1938.

¹⁰⁰ AAN, MSW, 966, s. 125; *Pershotravneva rezolucija USDP 1938 r.*, „Robitnyczyj hołos”, czerwiec 1938.

¹⁰¹ *Swjato 1 trawnia*, „Diło”, 2 V 1936.

¹⁰² *Pershotravneva rezolucija USDP*, „Robitnyczyj hołos”, maj 1939.

¹⁰³ „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3–4, s. 482.

¹⁰⁴ *Do ukrajins'kogo robotnytwa*, „Profesijnyj wistnyk”, październik 1929.

Centralną KZZ, pozostającą pod wpływem PPS, było według gazety „Profesijnij wistnyk” „jedynie umową w sprawie zawodowej organizacji robotników”¹⁰⁵. Jednak obrady Ukraińskiego Kongresu Zawodowego we Lwowie 1 listopada 1929 r. z udziałem 119 delegatów z 38 miejscowości, przeważnie robotników przemysłu leśnego i naftowego, zostały zerwane przez element prokomunistyczny z „Sel-Robu – Jedność” i PPS-Lewicy¹⁰⁶. Obie wspomniane partie, będące pod wpływem komunistów, popierały internacjonalistyczną zasadę w budowaniu ruchu związków zawodowych w Polsce, sprzeciwiały się natomiast tworzeniu autonomicznych ukraińskich związków zawodowych, żeby nie doprowadzić do wzmocnienia wpływu socjaldemokratów na robotników. Lewicowi radykałowie wdali się w potyczkę ze zwolennikami USDP, a obrady kongresu musiano przenieść do innego pomieszczenia (z ul. Rynek 8 we Lwowie na ul. Ossolińskich 10, dzisiejsza ul. Wasyla Stefanyka). Delegaci poparli prozumienie z 1929 r. między KC USDP i Komisją Centralną KZZ, wybrali Ukraińską Komisję Zawodową w składzie 12 osób z Kwasnycią na czele¹⁰⁷, jednak kongres nie zakończył prac, a policja zabroniła dalszego prowadzenia obrad¹⁰⁸.

Poparcie PPS w latach trzydziestych nie pomogło USDP w stworzeniu autonomicznej ukraińskiej struktury w ramach ogólnopaństwowych KZZ, działających w Polsce. Czerneckyj przyznawał, że z porozumienia między KC USDP a Komisją Centralną KZZ „w praktyce nie wyszło [...] nic”, między innymi z powodu sprzeciwu polskich robotników, w których umysłach „głęboko zakorzeniło się przekonanie o wyższości wynikającej z przewagi państwa polskiego [...]”¹⁰⁹. Zaplecze społeczne USDP, które mogłoby zostać wykorzystane do tworzenia autonomicznych związków zawodowych robotników Ukraińców, było niewielkie, a narodowo świadomy proletariats ukraiński był nieliczny. Działacz UNDO Dmytro Welykanowycz pisał, że ukraińscy robotnicy w związkach zawodowych rozproszyli się „w licznych grupach i przeważnie są podatni na obce wpływy”¹¹⁰. USDP inspirowały się lokalne ośrodki związków zawodowych w Galicji Wschodniej. W 1937 r. partia miała decydujący wpływ na towarzystwo dozorców i służby domowej „Praca” w Drohobyczu liczące ok. 50 członków¹¹¹. Socjaldemokrata Iwan Kusznir był sekretarzem okręgowej komisji związków zawodowych we Lwowie¹¹². Liderzy USDP współpracowali z polskimi socjalistami w ruchu związków zawodowych, m.in. wraz z PPS, Bundem i delegatami robotniczych związków zawodowych uczestniczyli w konferencji 1 lipca 1938 r. we Lwowie, na której omawiano działalność organizacji zawodowych¹¹³.

¹⁰⁵ *Namichenyj shlyakh*, „Profesijnij wistnyk”, 19 V 1929.

¹⁰⁶ Zob. I. Rajkiwśkyj, *Ukrajinska socjal-demokratija w profspilkowym rusi Halycyny miżwojennoho periodu*, „Wisnyk Akademiji praci i socialnych widnosyn Federaciji profspilok Ukrainy” 2009, nr 3 (50), s. 126–130.

¹⁰⁷ *Ukrajinskyj Profesijnij Kongres*, „Profesijnij wistnyk”, listopad 1929; *USDP (Ukraiński Kongres zawodowy)*, „Wszystkie Stronnictwa”, 29 I 1930, s. 28.

¹⁰⁸ DALO, zesp. 1, inw. 51, t. 454, k. 23, 26 zw.

¹⁰⁹ A. Czerneckyj, *Ukrajinskyj robotnyk*, „Diło”, 29 XI 1936.

¹¹⁰ *Organizujmo ukrajins'ke robotnyctwo w ukrajins'kich profesijnnych rjadach!*, „Diło”, 13 XI 1936.

¹¹¹ DALO, zesp. 256, inw. 1, t. 63, k. 50 zw.

¹¹² „Robotnyczyj hołos”, marzec 1933.

¹¹³ CDIAU, zesp. 205, inw. 1, t. 492, k. 160.

Ważnym kierunkiem w działalności USDP była edukacja środowisk robotniczych. Koła kulturalno-oświatowe Towarzystwa „Robitnycza Hromada” pod koniec lat dwudziestych i na początku lat trzydziestych XX w. działały w 13 miastach Galicji: we Lwowie, w Stryju, Bolechowie, Dolinie, Stanisławowie, Tarnopolu, Przemyśle i innych¹¹⁴. Najprężniej działały ośrodki Towarzystwa w powiecie drohobyckim: na początku lat trzydziestych w Drohobyczu było 150 członków, w Schodnicy – ok. 60, w Boryslawiu – 30¹¹⁵. Wśród czytelników biblioteki należącej do Towarzystwa „Robitnycza Hromada im. Iwana Franki” w Drohobyczu (ponad 1,5 tys. książek), która znajdowała się pod wpływami USDP, było 60 proc. robotników, 20 proc. studentów i 20 proc. pracowników administracji publicznej oraz przedstawicieli innych zawodów¹¹⁶. Edukacyjna działalność ukraińskich socjaldemokratów łączyła pracę nad rozwojem ukraińskiej świadomości narodowej wśród robotników z propagowaniem idei socjalistycznych. Konferencja Towarzystwa „Robitnycza Hromada” odbyła się w Drohobyczu 16 grudnia 1934 r. z udziałem 30 delegatów¹¹⁷. Uczestnicy domagali się realizacji kulturalno-oświatowych praw robotników Ukraińców do wydawania czasopisma związkowego, do nauczania języka ukraińskiego w szkole i umieszczania na budynkach robotniczych napisów w języku ojczystym¹¹⁸. Kiedy obecny na naradzie poseł PPS Zygmunt Żuławski zwrócił uwagę na trudną sytuację ekonomiczną związków zawodowych, delegaci odpowiedzieli, że „kwestia języka, szkoły i napisów” nie jest sprawą drugorzędną dla ruchu socjalistycznego, socjalizm bowiem przewiduje „wolność rozwoju w duchu narodowym”¹¹⁹.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej, nie bacząc na trudną sytuację polityczną, ośrodki USDP w Galicji Wschodniej wciąż prowadziły działalność. Wznowiono regularne wydawanie partyjnej prasy, w marcu 1938 r. ukazał się pierwszy numer miesięcznika „Robitnyczyj hołos” pod redakcją Mychajła Matwijiwa¹²⁰. W 1939 r. gazeta wychodziła w nakładzie 3 tys. egzemplarzy¹²¹. Drohobyckie Towarzystwo „Robitnycza Hromada” liczyło 76 członków, boryslawskie – 80, we wsi Dobrowlany w powiecie drohobyckim było ich 185¹²². Charakterystyczne jest to, że uroczyste odsłonięcie sztandaru lwowskiego koła zakończyło się odśpiewaniem ukraińskiego hymnu *Sze ne wmerła Ukrajina i Międzynarodówki*, co wyraźnie pokazywało, że USDP pragnie połączyć ideę narodową z socjalizmem opartym na wzorcu marksistowskim¹²³. Ukraińscy socjaldemokraci, jak również inne opozycyjne partie, zbojkotowali wybory do polskiego parlamentu w listopadzie 1938 r.¹²⁴ Na wrześniowej konferencji USDP w 1938 r.

¹¹⁴ *Lwiws'ka konferencija...*

¹¹⁵ DALO, zesp. 1, inw. 52, t. 1189, k. 2; AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 12, s. 105.

¹¹⁶ *Z oświatnioho ruchu*, „Wpered”, 1 IV 1929.

¹¹⁷ AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, 1920–1939, 18, s. 150.

¹¹⁸ *Kulturno-oświatnja praca miż ukrajins'kym robitnyctwom*, „Hromadskij hołos”, 5 I 1935.

¹¹⁹ „Sprawy Narodowościowe” 1934, nr 5–6, s. 601–602.

¹²⁰ AAN, MSW, 964, s. 262.

¹²¹ DALO, zesp. 1, inw. 52, t. 2835, k. 49.

¹²² *Z ruchu w „Robitnycznych Hromadach”*, „Robitnyczyj hołos”, maj 1939.

¹²³ *Swjato Lwiwskiego ukrajinskogo robitnyctwa*, „Robitnyczyj hołos”, styczeń 1939.

¹²⁴ DAIFO, zesp. 2, inw. 1, t. 1530, k. 199 zw.; AAN, MSW, 2352, s. 229.

sformułowano żądanie „zmiany ordynacji wyborczej” na bardziej demokratyczną¹²⁵. Socjaldemokraci nie mieli jednak szans zmienić sytuacji, która w drugiej połowie lat trzydziestych charakteryzowała się kryzysem sił demokratycznych w Europie i nadciągającym widmem międzynarodowego konfliktu zbrojnego. USDP zakończyła działalność we wrześniu 1939 r.

Według świadectwa Ulany Starosolskiej, córki ostatniego szefa USDP, kierownictwo partyjne „przy udziale Wołodymyra Starosolskiego zdecydowało o oficjalnym rozwiązaniu partii, aby władza radziecka nie miała podstawy prawnej do karania jej członków”¹²⁶. Nie uratowało to jednak socjaldemokratów przed masowymi represjami, które dotknęły Galicję Wschodnią po ustanowieniu tam władzy radzieckiej. Bolszewicy aresztowali wielu liderów USDP: Starosolskiego, Buniaka, Kwasnycię, Kuszniara i innych, którzy przepadli w stalinowskich obozach i na zesłaniu. Modelowy w tym względzie był życiorys Wołodymyra Starosolskiego – adwokata oraz cieszącego się autorytetem ukraińskiego działacza społecznego i politycznego, uważanego przez współczesnych za człowieka „wielkiego formatu”¹²⁷ – i jego rodziny. Po dojściu bolszewików do władzy jesienią 1939 r. profesor Starosolskyj był pracownikiem naukowym Uniwersytetu Lwowskiego, ale już pod koniec grudnia został aresztowany i wkrótce otrzymał wyrok – 8 lat zesłania na Sybir. Umarł tam z głodu i wycieńczenia w lutym 1942 r. Został pochowany w zbiorowym grobie. Jego żona Daria po aresztowaniu w kwietniu 1940 r. została zesłana do Kazachstanu, gdzie zmarła. Dzieci, Jurij i Ulana, zdołały uciec przed represjami i znalazły się w USA¹²⁸. Tak okrutnie pracowała totalitarna machina partyjna, której ofiarami stały się miliony niewinnych ludzi. Część działaczy USDP wyemigrowała na Zachód: Hankewycz – do USA, Czerneckyj w 1944 r. – do Szwajcarii¹²⁹.

USDP starała się połączyć ideę narodową z marksizmem i miała zaplecze społeczne w postaci ukraińskich robotników pracujących w przemyśle. Wśród liderów ukraińskich socjaldemokratów w Galicji Wschodniej w latach 1928–1939 byli Hankewycz, Starosolskyj, Temnyckyj, Buniak, Kwasnycia i inni. Na początku lat dwudziestych po porażce rewolucji ukraińskiej, w której USDP brała aktywny udział, i w warunkach rozpadu monarchii austro-węgierskiej na państwa narodowe socjaldemokracja ukraińska ewoluowała w kierunku lewicowym i radykalnym, co doprowadziło do otwartego przejścia partii na pozycje komunistyczne na VI zjeździe w marcu 1923 r. Władze polskie zdelegalizowały prokomunistyczną USDP na początku 1924 r. Odbudowa partii na poziomie ideologicznym i organizacyjnym została zakończona na

¹²⁵ *Krajewa konferencija USDP*, „Robitnyczyj hołos”, październik 1938.

¹²⁶ U. Starosolska, *Ave Caesar, morituri te salutant* [w:] *Wołodymyr Starosolskyj 1878–1942. Zapysky NTSZ*, t. 210, Niu-Jork–Paryż–Sydney–Toronto 1991, s. 124.

¹²⁷ I. Kedryn, *Wołodymyr Starosolskyj (u 100-riczczja narodyn)* [w:] *Wołodymyr Starosolskyj...*, s. 389.

¹²⁸ J. Drewnickij, *Wołodymyr Starosolskyj: hromadśko-polityczna ta naukowa dijalnist' (1887–1942)*, Ternopil 2012, s. 95.

¹²⁹ O. Żernoklejew, I. Rajkiwśkyj, *Lidery zachidnoukrajnśkich...*, s. 142, 272.

Ukraińskim Kongresie Socjalistycznym, który odbył się 8–9 grudnia 1928 r. we Lwowie. Reaktywowana USDP zaczęła działać w trzech głównych kierunkach – politycznym, na niwie związków zawodowych i kulturalno-oświatowym – które były obecne również we wcześniejszej działalności socjaldemokratów¹³⁰. Socjaldemokraci popierali utworzenie niepodległego państwa narodowego opartego na ładzie socjalistycznym na ziemiach zamieszkanych przez naród ukraiński. Cel zamierzali osiągnąć na drodze pokojowej, ostro potępiając ukraińskie podziemie nacjonalistyczne OUN za stosowanie radykalnych metod walki.

USDP chciała ściśle współpracować przede wszystkim z ideowo bliskimi jej partiami socjalistycznymi w Galicji – z Ukraińską Partią Socjalistyczno-Radykalną i Polską Partią Socjalistyczną, która działała w polskim obozie politycznym – jednak na drodze do stałej współpracy między ukraińskimi esdekami i polskimi pepeesowcami stanęły różnice w kwestii narodowej. W latach trzydziestych XX w. USDP trzykrotnie uczestniczyła w procesach konsolidacji sił wśród legalnych ukraińskich partii o orientacji narodowej i państwowotwórczej, do których dochodziło co pewien czas wskutek różnych czynników wewnętrznych i zewnętrznych (protest przeciwko rządowej „pacyfikacji” w Galicji Wschodniej w 1930 r.; wysiłki zmierzające do obrony narodu ukraińskiego, który żył w terrorze stalinowskich represji na radzieckiej Ukrainie pod koniec lat trzydziestych; krytyka polityki „normalizacji” stosunków polsko-ukraińskich prowadzonej przez UNDO; wzrost zagrożenia ze strony faszyzmu na arenie międzynarodowej). Jednak momenty zbliżenia między legalnymi partiami ukraińskimi nie trwały długo, ponieważ miały charakter taktyczny, natomiast wąskie interesy partyjne brały górę nad problemami jednoczącymi polityków. Tendencja do ograniczania instytucji demokratycznych oraz wzrost różnych form autorytarnych w wielu państwach Europy, w tym również w Polsce, bardzo negatywnie wpłynęły na ideową i organizacyjną rozbudowę USDP.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Urząd Wojewódzki we Lwowie 1920–1939

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

Centralny Derżawnyj Archiw Hromadських Ob’jednań Ukrajiny u Kyjewi

f. 6, op. 1, spr. 30

f. 6, op. 1, spr. 76

f. 6, op. 1, spr. 470

¹³⁰ „Wpered”, 8 V 1921.

Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lvovi

f. 205, op. 1, spr. 492

f. 309, op. 1, spr. 1918

Derżawnyj Archiw Iwano-Frankiwśkoji Oblasti

f. 2, op. 1, spr. 579

f. 2, op. 1, spr. 1066

f. 2, op. 1, spr. 1486

f. 2, op. 1, spr. 1530

f. 69, op. 1, spr. 720

Derżawnyj Archiw Lvivśkoji Oblasti

f. 1, op. 51, spr. 454

f. 1, op. 52, spr. 1189

f. 1, op. 52, spr. 2835

f. 256, op. 1, spr. 63

f. 271, op. 1, spr. 291

Prasa

„Czerwonyj prapor”, 1919

„Diło” 1929, 1930, 1933, 1934, 1936, 1937, 1939

„Hromadśkyj hołos”, 1930, 1934, 1935

„Nowyj czas”, 1938

„Profesijnyj wistnyk”, 1929, 1930

„Robitnyczyj hołos”, 1938, 1939

„Robotnik”, 1930, 1933, 1934

„Sprawy Narodowościowe” 1929, 1933–1935

„Wpered”, 1918, 1921, 1929, 1933

„Wszystkie Stronnictwa”, 1930

„Zemlja i wolja”, 1923, 1924

OPRACOWANIA

Czernećkyj A., *Spomyny z moho žyttia*, London 1964.

Drewniцьkyj J., *Wołodymyr Starosolśkyj: hromadśko-polityczna ta naukowa dijalnist’ (1887–1942)*, Ternopil 2012.

Feliński M., *Ukraińcy w Polsce odrodzonej*, Warszawa 1931.

Holzer J., *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974.

Kedryn I., *Wołodymyr Starosolśkyj (u 100-riczczja narodyn)* [w:] *Wołodymyr Starosolśkyj 1878–1942. Zapysky NTSZ*, t. 210, Niu-Jork–Paryż–Sydney–Toronto 1991.

Koko E., *Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939)* [w:] *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1993, z. 103.

Kramar J., *Ideja polśko-ukraińśkoho porozuminnia w politycznij koncepciji wołyńśkoho wojewody H. Juzewśkoho* [w:] *INTERMARUM: istorija, polityka, kultura*, wyp. 2, Łućk 2015.

- Litnij S., „*Wpered*” czy *nazad w bahno sociał-uhody?*, Lwów 1926.
- Makuch I., *Na narodnij służbi*, Detroit 1958.
- Makuch I., *Na narodnij służbi. Spohady*, Kyjów 2001.
- Miszczyk M., *Ukraińska radykalna partija – Ukraińska socialistyczno-radykalna partija: ideolohija, orhanizacija, polityka (1918–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwsk 2016.
- Rajkiwskyj I., *Hałycka sociał-demokratija w Ukraińskij rewoluciji 1917–1920 roki*, „*Hałyczyna*” 1998, nr 2.
- Rajkiwskyj I., *Idejno-orhanizacyjna widbudowa USDP u Hałyczyni (1925–1928 rr.)*, „*Drohobyckij krajeznawczyj zbirnyk. Specialnyj wypusk II*” 2015.
- Rajkiwskyj I., *Liworadykalna ewolucija USDP (1920–1924 rr.)*, „*Wisnyk Prykarpatskoho uniwersytetu. Istorija*” 1999, wyp. 2.
- Rajkiwskyj I., *Perehid hałyckoji USDP u komunistycznyj tabir na poczatu 1920-x rr.*, „*Komunizm: system – ludzie – dokumentacija*” 2015, nr 4.
- Rajkiwskyj I., *Ukraińska sociał-demokratija w profspilkowym rusi Hałyczyny miżwojennoho periodu*, „*Wisnyk Akademiji praci i socialnych widnosyn Federaciji profspilok Ukrainy*” 2009, nr 3 (50).
- Rajkiwskyj I., *Ukraińska sociał-demokratyczna partija (1928–1939 rr.)*, Iwano-Frankiwsk 1995.
- Rajkiwskyj I., *Wzajemny ukraińskich sociał-demokratiw Hałyczyny z Polskoju partijeju socialistycznoju w Druhij Reczi Pospolytij* [w:] *Wisnyk Kyjiwskoho nacionalnoho uniwersytetu imeni Tarasa Szewczenka. Filosofija. Politolohija*, Kyjów 2003, wyp. 62.
- Solar I., *Zowniszni orientaciji nacionalno-derżawnyckych partij Zachidnoji Ukrainy (1923–1939)*, Lwów 2011.
- Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1934 r.*, Warszawa 1935.
- Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za III kwartał 1935 r.*, Warszawa 1935.
- Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za kwiecień, maj i czerwiec 1929 r.*, Warszawa 1929.
- Stachiw M., *Proty chwył’. Istorycznyj rozwytok ukraińskoho socjalistycznoho ruchu na zachidnych ukraińskich zemlach*, Lwów 1934.
- Starosolska U., *Ave Caesar, morituri te salutant* [w:] *Wołodymyr Starosolskyj 1878–1942. Zapysky NTSZ*, t. 210, Niu-Jork–Paryż–Sydney–Toronto 1991.
- Szwahulak M., *Małowidoma storinka politycznoho žyttia Zachidnoji Ukrainy peredodnia Druhoji switowoi wojny (Z istoriji Kontaktnoho Komitetu. 1937–1939 roku)*, „*Zapysky NTSZ*” 1994, t. 228.
- Szwahulak M., *Partijni podiły i zahalnonacionalni interesy. Problema politycznoji konsolidaciji ukraińskoho nacionalnoho ruchu Hałyczyny (1919–1939)* [w:] *Druhyj miżnarodnyj konhres ukrajinistiw. Dopowidi i powidomlennia. Istorija*, cz. 2, Lwów 1994.
- Szwahulak M., *Suspilno-polityczna sytuacija u Zachidnij Ukraini na poczatu 30-ch roki XX st.*, „*Zapysky NTSZ*” 1991, t. 222.
- Tomicki J., *Partie socjalistyczne mniejszości narodowych na progu lat trzydziestych*, „*Dzieje Najnowsze*” 1980, nr 3.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989.

- Troszczynskyj W., *Miżwojenna ukraińska emigracja w Jewropi jak historyczne i społeczno-polityczne jawyszcze*, Kyjiw 1994.
- Zajcew O., *Predstawnyky ukraińskich politycznych partij Zachidnoji Ukrainy w parlamenci Polszczy (1922–1939 rr.)*, „Ukraiński historyczny żurnal” 1993, nr 1.
- Zaszkilniak L., Krykun M., *Istoriya Polszczy. Wid najdawniszych czasów do naszych dni*, Lwiw 2002.
- Żernoklejew O., Rajkiwskyj I., *Lidery zachidnoukraińskoj socjał-demokratiji. Polityczni biohrafiji*, Kyjiw 2004.

Ukraińska socjaldemokracja w II Rzeczypospolitej (1928–1939)

Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna (USDP) powstała w 1899 r. Podjęła próbę połączenia myśli nacjonalistycznej i marksistowskiej, a także aktywnego zaangażowania się w życie polityczne na ziemiach zachodnioukraińskich (do 1939 r.). Po stłumieniu rewolucji ukraińskiej i otwartym przejściu USDP do poparcia komunizmu w marcu 1923 r. władze polskie wydały na początku 1924 r. zakaz działania Ukraińskiej Partii Socjaldemokratycznej. Ideologiczna i organizacyjna odbudowa ukraińskiej socjaldemokracji, która nastąpiła po 1925 r., zakończyła się w grudniu 1928 r. kongresem socjalistów ukraińskich we Lwowie. Przywrócona do życia Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna wykorzystała metody parlamentarne, żeby stworzyć niezależne socjalistyczne państwo ukraińskie, któremu przeciwstawiało się ukraińskie podziemie nacjonalistyczne, i nawiązała kontakty z socjalistami polskimi i żydowskimi. W latach trzydziestych XX w. partia była trzykrotnie zaangażowana w procesy konsolidacji działających legalnie partii ukraińskich o orientacji narodowej w Polsce, do których dochodziło pod wpływem szeregu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. W dziesięcioleciu przedwojennym wpływy USDP i ogólnie socjaldemokracji w II Rzeczypospolitej osłabły w wyniku kryzysu sił demokratycznych i wzrostu autorytaryzmu w różnych formach w skali całej Europy.

SŁOWA KLUCZOWE

Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna, socjaldemokracja, polscy socjaliści, obóz nacjonalistyczno-państwowy

Ukrainian Social Democracy in the Second Republic of Poland (1928–1939)

The Ukrainian Social Democratic Party (USDP) was founded in 1899. It tried to combine the national idea and Marxism, took an active part in political life in Western Ukraine (until 1939). After the defeat of the Ukrainian revolution and the open transition to pro-communist positions in March 1923, the USDP was banned by the Polish authorities in early 1924. The ideological and organizational reconstruction of the Ukrainian Social Democracy, which was carried out since 1925, was completed in December 1928 by carrying out the Ukrainian Socialist Congress in Lviv. The restored USDP used parliamentary methods for the creation of an independent Ukrainian socialist state, opposed the Ukrainian nationalist underground, and had a relationship with Polish and Jewish socialists. In the 1930's, the USDP three times participated in the processes of consolidation of the legitimate Ukrainian parties of national-state orientation in Poland, which periodically arose under the influence of a number of internal and external factors. In the pre-war decade, the crisis of democratic forces, the rise of authoritarianism in various forms across Europe negatively affected the public influence of the USDP, as well as Social Democracy in general in the Second Polish Republic.

KEYWORDS

Ukrainian Social Democratic Party, Social Democracy, Polish socialists, national-state camp

IHOR RAJKIWŚKYJ – doktor nauk historycznych, profesor, szef Wydziału Historii Ukrainy i Metod Nauczania Historii na Podkarpackim Uniwersytecie Narodowym im. Wasyla Stefanyka (Iwano-Frankiwnsk). Zainteresowania naukowe: ukraiński ruch narodowy w Galicji, stosunki ukraińsko-polskie i ukraińsko-rosyjskie w XIX i pierwszej połowie XX w. Autor i współautor ponad 150 publikacji naukowych, w tym czterech monografii (jednej jako współautor), ponad 10 publikacji we wspólnych monografiach, w szczególności *Ukrayinska social-demokratychna partiya (1928–1939 rr.)* (Iwano-Frankiwnsk 1995); *Lidery zakhidnoukrayinskoyi social-demokratiyi. Politychni biografiyi* (Kyjiw 2004, razem z O. Żernoklejew); *Ideya ukrayinskoyi nacionalnoyi yednosti v gromadskomu zhytti Galychyny XIX stolittya* (Iwano-Frankiwnsk 2012); *Ideya ukrayinskoyi sobornosti v pidavstrijskij Galychyni (XIX – pochatok XX stolittya)* (Iwano-Frankiwnsk 2016); *Ruskyj z ruskym povitavsya... Vzayemyny ukrayinskykh diyachiv Galychyny i pidrosijskoyi Ukrayiny v XIX – na pochatku XX st. w „Proekt »Ukrayina«. Avstrijska Galychyna”* (Kijiw 2016) i innych. Zastępca redaktora naczelnego (do 2007 r. sekretarz) pisma naukowego i kulturalno-językowego „Halychyna” (Iwano-Frankiwnsk, wydawanego od 1997 r.). E-mail: i.raj@ukr.net.

IGOR RAJKIVSKYI – PhD in historical science, professor, head of the department of history of Ukraine, and methods of teaching history in Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk). Scientific interests: Ukrainian national movement

in Galicia, Ukrainian-Polish and Ukrainian-Russian relations in the nineteenth and first half of the twentieth century. The author and co-author of more than 150 scientific publications, including four monographs (one is co-authored), over 10 sections in collective monographs, in particular: *Ukrayinska social-demokratychna partiya (1928–1939 rr.)* (Ivano–Frankivsk 1995); *Lidery zakhidnoukrayinskoyi social-demokratiyi. Politychni biografiyi* (Kyjiw 2004, in cooperation with O. Žernoklejew); *Ideya ukrayinskoyi nacionalnoyi yednosti v gromadskomu zhytti Galychyny XIX stolittya* (Ivano-Frankiivsk 2012); *Ideya ukrayinskoyi sobornosti v pidavstrijskij Galychyni (XIX – pochatok XX stolittya)* (Ivano-Frankiivsk 2016); *Ruskyj z ruskym povitavsya... Vzayemny ukrayinskykh diyachiv Galychyny i pidrosijskoyi Ukrayiny v XIX – na pochatku XX st. in "Proekt 'Ukrayina'. Avstrijska Galychyna"* (Kyjiw 2016) and other. Deputy Chief Editor (until 2007 – responsible secretary) of the scientific and cultural linguistic journal "Halychyna" (Ivano-Frankivsk, published since 1997). E-mail: i.raj@ukr.net.